

Dušan Třeštík
ČEŠI A DĚJINY
V POSTMODERNÍM
OČISTCI

Nakladatelství
Lidové noviny

svůj účet a s přijetím všech rizik, udělali budoucnost svou i své země. Selský venkov chtěl trvat ve své neměnnosti, podruzi a chalupníci ale museli mít odvahu a elán měnit v mlýnu kapitalistické modernizace radikálně celý svůj život. Změnila se celá země a změnili se lidé. Na tom, co dokázali, stojíme podnes, je to v dějinách každé naší rodiny, stejně jako to tvoří dějiny země a národa. Vyprávění o panu profesorovi, který to nejenom pochopil, ale především pro to něco zcela neprofesorsky udělal, by asi bylo tím správným mýtem pro nás. Bylo by totiž o nás.

Svatý kníže Václav

Svatý kníže – důvěrně známý ochránce české země, bdící na Václavském náměstí nad naší každodenností a spící se svými rytíři v Blaníku, kde čeká, až bude zemi nejhůře. Je stále přítomný, snad proto, že této zemi nebylo nikdy nejlépe. Dějiny se přes ni převalovaly z Východu na Západ a zpět a vždy šly přes to náměstí, na něž kníže shlíží ze svého koně. Víme o něm všechno, protože jsme k němu vzhlíželi, když bylo nejhůře (jenom nevíme, proč to bylo vždy v letech končících osmičkou). Ve skutečnosti je tato tvář pod přílbicí s nánosníkem, podtrhujícím její zbrojnost, samozřejmě tváří naší naděje, a ne tváří knížete „mužů českých“ z počátku 10. století. Obraz svatého knížete bychom měli vidět jako zastřený závojem tu více, tu méně průhledným. Toho, co o něm opravdu víme, je pomálu.

Vezměme si už jen tu přílbici. Na Václavovu hlavu vlastně nepatří, kníže by měl nosit vévodskou čapku, kterou mu na ni dali ve 14. století a která od té doby zůstala jeho stálým odznakem. Myslбек ji také měl ve svých původních návrzích, pak ale přišel na geniální nápad posadit svému hrdinnému jezdcí na hlavu přílbu. Měl k tomu právo, Václavovu přílbu totiž máme zachovánu v pokladnici Pražské katedrály. Myslbecka a nikoho jiného ale nena-

padlo posadit si ji sám na hlavu. Musel by pak zjistit, že mužně působící nánosník by při sebemenším nárazu zlomil majiteli nosní kost. Teprve nedávné zkoumání Anežky Merhautové dokázalo, že byl na starší přilbu, pocházející asi z 9. století, připevněn dodatečně. Použito k tomu bylo kusu jakési zbroje vikingského původu z 10. století, na němž se tehdy v Čechách domnívali vidět Ukřižovaného. Byl to ale omyl, ten, kdo zde visí v jakémisi větroví, je Odin, který se, jak známo, sám pověsil na světovém stromu Ydgrasilu, aby ve smrtelné křeči nesmrtelného získal tajemství run⁸⁷.

K této přilbě – jistě této a žádné jiné – ale také už na konci 10. století připojili nejenom nánosník s Odinem – „Kristem“, nýbrž také příběh. Byl to mnich Kristián, bratr Boleslava II., který ve své legendě zapsal známý zázrak o tom, jak Václav vytáhl proti odbojnému kouřimskému knížeti, a když se obě vojska setkala a v boji bylo zabito už mnoho bojovníků, navrhl mu (jako mnoho a mnoho podobných hrdinů světové epiky), aby rozhodli boj vzájemným soubojem, a ušetřili tak životy svých lidí. „Když pak knížata proti sobě postupovala, chtějíce se utkat, ukázal nebeský Bůh kouřimskému knížeti nebeské vidění, jak totiž svatý Václav má na čele zářící obraz svatého kříže. Jakmile to uviděl, odhodil daleko zbraň, vrhl se mu k nohám a prohlašoval, že nikdo nemůže přemoci toho, komu Bůh takovým znamením pomoc přináší. Když to pověděl, pozvedl ho svatý kníže, aby mu dal políbení míru a upevnil pokojně nad ní i jeho hradem své panství, udělil mu moc, aby spravoval ten hrad, pokud bude živ.“

Zářící kříž na čele je symbolicky onen kříž, jímž je při křtu na čele znamenán křtěnec, zároveň je to ale i znak triumfu nad silami zla. Zde je jím nepochybně konkrétně míněn nánosník naší přilby, zářící svými intarziemi. Jeden z autorů pozdějších legend dokonce považoval za nutné zdůrazňovat, že Václav měl na čele obraz kříže, „nikoliv lidskou rukou tam upevněný, nýbrž božskou mocí vtisknutý“⁸⁸, zřejmě proto, že každý tehdy hned pomyslel na Václavovu přilbu. Ta totiž byla při slavnostních příležitostech, spolu s jeho další zbrojí, ukazována lidu, a byla tedy obecně známa.

Vše do sebe tedy zapadá – až na onoho Odina. Ten pro nás může v tomto příběhu Václavovy přilby být jednou z mnoha obdobných připomínek, že věci nejsou nikdy – opravdu nikdy – takové, jakými je vidíme nebo spíše vidět chceme. Jak se tedy ale dobrat pravdy? Na to neexistuje recept. Pravda je vždy mnohá, vždy nejasná, bez kontur a nepestrá. Jako ta o Václavovi knížeti či svatém. Ta dvě „povolání“ (v původním významu, od „povolati“) jsou v rozporu a tento rozpor byl také vždy jako takový pocítován. Rozpor mezi politikou a morálkou, vládou a „svatostí“, je hlavním problémem Václava sídlícího na Pražském hradě i dnes. U světce Václava s tím legendisté zápasili, jak uměli, někdy lépe, někdy hůře. Někteří líčili svatého knížete bez rozpaků tak, jako by jeho hlavním posláním bylo „státi se kostelníkem“ (napsal Josef Kalousek v roce 1905), jiní alespoň zdůrazňovali, že světský úřad sobě svěřený nezanedbával, vládl ovšem mírně a křesťansky. Ale i tak prý na to mnozí Čechové reptali. „Co uděláme?“

říkali, „vždyt měl být knížetem, ale dal se pokaziti od kněží a je z něho mnich!“

To „zkažení“ spočívalo mimo jiné ve vzdělání⁶⁹. Václav prý uměl číst a psát, četl prý latinské i staroslověnské knihy „jako kněz“. Byl by tím ve své době naprostou výjimkou mezi panovníky. Karel Veliký se psát nikdy nenaučil, ačkoliv se velice snažil, a v malých Čechách by ho předstihlo malé knížátko? Historikové byli kupodivu spíše ochotni této očividné nepravděpodobnosti věřit – mít ji za (skoro) pravdu. Kroutili svými argumenty všelijak, nakonec se ale přece jenom zdá, že jim šlo spíše o to, mít, jak je v Čechách chvalitebným zvykem, na Hradě literáta a filosofa už v 10. století, než o nezajímavou pravdu, spočívající v tom, že i kdyby se Václavovi nějakého literárního vzdělání bylo dostalo, učil by se nazpaměť latinské žalmy a trochu by uměl malovat i písmenka. Tak to alespoň tehdy vypadalo se vzděláním synů z panovnických rodů všude jinde.

Ale, nezapomínejme, skutečná pravda není nikdy jedna. Byzantský historik Prokopios z Kaisareie vypráví následující historku: Když roku 526 zemřel Theodorich Veliký, vládce Gótů, s nimiž ovládl Itálii, byl z možných nástupců naživu jen osmiletý Athalarich, Theodorichův vnuk. Nastoupil sice na trůn, ale protože byl nezletilý, vládla místo něho jeho ovdovělá matka Amalasintha. Byla to tedy situace skoro stejná jako Václavova, když se po smrti otce stal knížetem, ale protože byl nezletilý, vládla jeho matka Drahomíra. Zatímco však v Čechách sněm „mužů českých“ rozhodl, že svěří Václavovu výchovu jeho bábě Ludmile, u Gótů sehrála roli Ludmily sama Amalasintha.

Přála si, aby se Athalarich ve všem, tedy i vzděláním, vyrovnal Římanům, s nimiž přece museli Gótové v Itálii nějak spolupracovat, a posílala ho do školy. Gótové to nesli s nelibostí, nadávali Amalasinthě a „obvinili ji, že jim nevychovává krále, jak je třeba a jak je pro ně užitečné; neboť znalost psaní odvádí muže od statečnosti a důsledkem výuky starců je nejčastěji bázlivost a slabost, takže ten, kdo má jednou podat důkaz odvahy k činu a věhlasem se stát velkým, musí být uchráněn strachu před učitelem a cvičit se ve zbraních.“ Poukazovali na to, že Theodorich se stal vládcem veliké říše, „ačkoliv o škole nikdy ani neslyšel“, a žádali, aby dala „Athalarichovi společníky jeho věku, aby spolu s ním vyrůstali a povzbuzovali ho ke chrabrosti“. Amalasintha musela ustoupit, propustila učitele a dala synovi mladé společníky, kteří ho pochopitelně „sváděli k pití a k milování žen, takže byl úplně zkažený“, komentuje to byzantský inteligent. V Čechách ovšem skončily spory o Václavovo vzdělání hůře, zavražděním Ludmily.

To je historka ze života, ne z pobožných legend. Ukazuje názorně, že spor o Václavovo vzdělání nemusel být přehnaným a skutečnému životu vzdáleným výmyslem legendistů. Čechové opravdu mohli Ludmile nadávat, že dělá z mladého kněžice mnicha, tak jako nadávali Gótové Amalasinthě. Jaká byla ta skutečná pravda se proto sotva kdy dozvíme. Máme toho ale litovat? Stejně bychom se dozvěděli jen další otázku, ne odpověď.

Hlavně na tom, jaký byl skutečný historický Václav, ani tak příliš nezáleží. Svatý a vůbec každý hrdina, křesťanský či ne, má totiž dva životy, jeden skutečný, který

opravdu prožil, a druhý, který žije v paměti lidí, v tradici. Většinou spolu nějak souvisejí, není to ale vůbec podmínkou. Je mnoho svatých, kteří nikdy nežili, stejně jako je naopak mnoho zapomenutých hrdinů. Hrdiny se stávají zrádci a kolaboranti, jakým byli třeba španělský Cid nebo jihoslovanský králevic Marko. Václavovo údajné kolaborantské ledví odhaloval nedávno v Parlamentu náš pan premiér. Neuvědomoval si ale, že v debatě, zda zavést Václavův svátek, vůbec nejde o to, zda kníže Václav odváděl po roce 929 do Německa 120 volů či ne (neodváděl, to si vymyslel František Palacký a kromě toho tehdy žádné „Německo“ ani „Němci“ neexistovali), že nejde o historického Václava, nýbrž o knížete na koni a s kopím v ruce, který ze středu Čech, z Prahy a ze středu Prahy, z Václavského náměstí, po tisíc let vládne české zemi.

Nezáleží na tom, kdo tu v Čechách zrovna dnes vydává rozkazy armádě, policii a špiclům, dříve či později totiž zemře, kdežto svatý kníže je nesmrtelný a jeho vláda nad českou zemí je věčná. To je názor, který prosadila ve 12. století skupina českých inteligentů a k němuž se pak důrazně přihlásil i císař Karel IV. Myslíme si asi to tak či onak dodnes. Čechové – jak známo – ke svým pestře se proměňujícím vládcům a režimům odedávna žádnou zvláštní úctu nechovají. Ponechávají si ji v zásobě pro to, co považují za trvalé, neměnné a svým způsobem věčné. Pokud to není jen jejich osobní pohodlí, pokud se chtějí vztahovat k něčemu, co je překračuje, není to nějaké vágní, profesionálními moralisty tolik oblíbené duchovno, ani abstraktní pojmy jako stát a národ, kaširovaná mávátka režimních

přůvodů, nýbrž velmi konkrétní věci, které fungují jako „znamení“ něčeho, co není třeba vyjadřovat slovy. Kilometrové fronty na nedávno vystavenou svatováclavskou korunu království českého nebyly frontami na něco přes kilogram zlata a drahokamů, ale na státnost – třebaže jen asi málokterých z těch tisíců, kteří tam stáli se svými dětmi, věděli, co to slovo znamená. Podle definice je to „tíhnutí občanů ke státu jakožto ke svému“, Čechové tedy tíhnou ke svému státu, ne však ke svým státníkům, vládám a režimům. „Tíhnou“ k jeho nevyřčeným, nedefinovaným, ale konkrétním „znamením“, ke Hradu, ke koruně království českého, k Václavovi na náměstí a k jeho koni. Nezběžují ale svá znamení tak jako mnozí jiní. Nevadí jim, když drzý mladík světci koně obrátí – spíše naopak. Blasfémie má v Čechách (nejméně od 13. století) tradici, tady se jí rozumí jako málokde jinde, ví se, že „obrácené“ je vše, co je skutečné, a že nejlepší metodou k přisvojení si věci (učinění věci svou blízkou), je její obrácení naruby.

Václav byl jakožto světec vždy tak trochu protistátní. Byl evropským specialistou na zázračné osvobození vězňů ze žaláře – aniž by se však ptal, proč se tam dostali. Boural šibenice, odmítal odsuzovat ke smrti. To tvrdí už nejstarší legendy sepsané v 10. století, dokonce i ta, kterou složil bratr vládnoucího knížete Kristián. Stát byl tehdy novinkou, novinkou byly žaláře, šibenice a tresty smrti. To vše se vyřizovalo ve starém kmeni jinak, soudním smírem mezi rodinami. Legendy tu jen reagovaly na to, co se říkalo mezi lidmi: „Toho za dobrého knížete Václava nebyvalo.“ Boleslav I., Václavův bratr a jeho vrah, který všechny

státní novoty po roce 935 zaváděl, tak byl v těžké situaci, jeho oběť mu nepřestala být ideovým protivníkem i po smrti. Vyřešil to možná cynicky, ale nesporně politicky dokonale: Učinil z „dobrého knížete Václava“ křesťanského světce a zároveň ho použil jako zahraničněpolitického argumentu ve snahách o zřízení biskupství v Praze a na Moravě. Bylo to plně v jeho moci, tehdy ještě nerozhodovala o světcích papežská kanonizace v Římě, spadalo to do kompetence místního biskupa (v případě Čech tehdy ještě řezenského) a toho mohl Boleslav snadno ovlivnit.

Podařilo se to beze zbytku, „protistátní“ Václav se ale i tak brzy vrátil na scénu. Někdy od konce 11. století začala skupina české inteligence prosazovat názor, že skutečným panovníkem české země je svatý Václav na nebesích, který na rozdíl od panovníka dočasného nikdy neumírá. Jen on má ve svých rukách skutečnou vládu (říkalo se jí „mír“) a propůjčuje ji do správy vždy tomu panovníkovi, kterého si Čechové zvolí. Byla to velice moderní idea, Václav byl podle ní tím, čemu my dnes říkáme stát. Nic takového Evropa po pádu antického státu neznala, panovníkova vláda, jeho „mír“, umíral vždy spolu s ním. Proto se vždy tak pospíchalo s volbou nového krále: „Král je mrtev, ať žije král.“ Podle Čechů to bylo zbytečné, kníže sice umřel, ale Václav na nebesích žije dále. Podobné myšlenkové konstrukce, vycházející samozřejmě z velmi konkrétní politické reality, se pak brzy prosadily v téměř celé Evropě, někde to byl věčný panovník, někde „koruna království“, vždy to ale byl stát či lépe „idea státu“. Stát přestal být osobním vlastnictvím krále a stal se věcí veřej-

Nákončí v podobě knihy. Mikulčice, pohřebiště na Kostelisku, 9. století

nou, *res publica*. Touto novou veřejností byly nové národy jakožto politické organismy. Čechové, „čeď svatého Václava“⁹⁰ (ne rodina, ale společenství všech, kteří přebývají pod střešou jednoho hospodáře), byli jedním z prvních v Evropě. Koncem 12. století se dokonce považovali za národ vyvolený, jako takový, jako jediní světštití obyvatelé Augustinova „města Božího“ jsou vyobrazeni na miniatuře v jednom z rukopisů pražské kapituly. Je to první a nadlouho jediné zobrazení národa ve středověku vůbec⁹¹.

Národ ovšem není stát, je „zřizovatelem“ a držitelem státu, „čeleď svatého Václava“ je něčím více než nějakým beztvarym souborem poddaných, třesoucích se před zvůli a vůlí knížete. František Palacký tomu říkal „slovanská demokracie“. I když je to samozřejmě přehnané (mocných Čechů, na které se vztahovala, bylo asi 3000, ostatní patřili k „čeledi“ světcově nanejvýše v teorii), není to zase až tak od věci, výkonná moc tu byla přece jenom poprvé alespoň nějak oddělena od státu. Věčný panovník, Václav na nebesích, stál nejenom vedle toho knížete, který právě vládl, ale i proti němu. V tom smyslu byl „protistátní“, v tom smyslu ztělesňoval jak skepsi či opozici proti státní moci, tak zároveň demokratickou ideu státu, jejímž „značením“ byl a zůstal.

V roce 1918 byl československý stát vyhlášen u sochy sv. Václava, v roce 1938 se tato socha stala symbolem odporu proti Mnichovu, v roce 1968 se okolo ní soustředil odpor proti sovětské okupaci, v roce 1989 se okolo ní odehrála zatím poslední česká revoluce – jasnější a přesvědčivější „značení“ odporu asi být nemůže. Je za tím ale i něco jiného, co už vůbec nepromlouvá k rozumu, politickému či jinému, ale k té vrstvě našeho vědomí, kterou jsme zdělili po svých pradávných předcích. Většinou o ní nevíme, jednáme podle ní ale neustále. To ona nás nutí přisuzovat nějaký význam černé kočce přeběhnuvší přes cestu, myslet o pravdě jako napravování, „narovnávání křivého“ (říkáme o někom že je „křivák“), dávat přednost „pravému“ před „levým“ (mluvíme o „levárně“). V tomto ohledu je Václav uprostřed Prahy a Čech jasným znamením středu. Okolo

středu se točí všechny lidské archaické kultury, je to místo, které protíná osa světa. Vše je tam nejsilnější, nejpůvodnější, nejvíce skutečné. Pro Čechy to byla někdy od počátku 7. století hora Říp, pak, od počátku 10. století zcela bezkonkurenčně Praha, „matka a paní hradů českých“. Všechny cesty v zemi vedly až do vybudování dálnic do Prahy, tak jako všechny cesty na světě prý vedly do Říma.

Držet střed, znamená držet věc celou. Výstup praotce Čecha na horu Říp byl obřadním a zároveň právním vzetím země do vlastnictví z jejího středu. Kdokoliv chtěl dobýt nějakou zemi, musel se zmocnit jejího středu. Když si Karel Veliký podmaňoval Sasy, zaútočil na střed jejich země, kde stál mohutný dřevěný sloup nazývaný Irminsul, „osa světa“. Je docela dobře možné, že když si pak roku 805 jeho vojska podmaňovala Čechy, útočila právě do středu, k Řípu uprostřed „české roviny“, na níž se tehdy odehrávaly boje⁹².

Neuvědomovali jsme si to, ale když jsme si uprostřed Prahy postavili sochu svatého Václava, určili jsme její střed a střed celé země, místo jímž probíhá česká „axis mundi“, kde je „pupek“ českého světa. A samozřejmě, kdo pak chtěl vlastnit Čechy, musel se zmocnit právě této sochy. Opakují: nevěděli to, ale právě proto ji vždy v osmičkových letech obsazovali demonstranti. Kdyby zase do země přijely nějaké tanky, poběžíme zcela jistě, nerozumně, ale odhodlaně, bránit sochu svatého knížete. Palachův týden byl bojem o sochu, ale zároveň o celou zemi. „Štrougalovy zahrádky“, které okolo ní tehdy postavila policie, říkaly jasně, že si režim přivlastňuje prostřednictvím středu celou

zemi, a když jsme se o ně s policií zdánlivě nesmyslně prali, zápasili jsme o to, čím je Česko, zda věčného Václava, to jest nás občanů, či těch, kteří právě ještě drželi moc – jen zdánlivě skutečnou. Ta Václavova byla a je skutečnější.

Cyryl a Metoděj

V polovině 19. století si ruští recenzenti Palackého *Dějin národa českého* stěžovali, že české dějiny překrucují. Zatajily prý, že husitství, a vlastně vše důležité v českých dějinách, bylo v podstatě pravoslavné, bylo to uskutečněním myšlenek Cyrila a Metoděje. Šlo samozřejmě o tendenční slavjanofilský nesmysl, sloužící otevřeně a beze studu dobové politice carského Ruska, nabízejícího se jako ochránce slovanských národů, a František Palacký si ho právem vůbec nevšiml. Přesto se ale za první republiky, a zejména během druhé světové války a po ní stal uznávanou vědeckou pravdou, za niž se bily celé zástupy vědců. Slovanské písemnictví a slovanská bohoslužba měly být červenou nití českých duchovních dějin budujících mosty mezi Západem a Východem a stavějících hráz věčnému germánskému Drang nach Osten. Tento neoslavismus sloužil aktuální politice Eduarda Beneše, spoléhající na spojení se Stalinem, a byl pochoptitelně vděčně přijat i komunistickými ideology po únoru roku 1948. Dnes už ovšem přežívá jen v obskurních spolcích jako je proutkařsko-fantasmagorický Moravský národní kongres či Slovanský kongres famózního Alexeje Pludka.

Podobných ideologií, náboženských, národních a úzce účelově politických se okolo obou byzantských bratří

